

**Η ροβισονιάδα Δυο χρόνια διακοπές του J. Verne ως διακειμενικός
κόμβος ανάμεσα στα Ψηλά Βουνά του Ζαχαρία Παπαντωνίου
και τη Ζωή σε Κολλέγιο της Αγγλίας του André Laurie**

Αλεξάνδρα Κ. Ζερβού
Ομότιμη Καθηγήτρια
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Πανεπιστήμιο Κρήτης
zervoua@uoc.gr

Περίληψη

Η γνωστή συλλογική ροβινσονιάδα Δυο χρόνια διακοπές (1888), του Jules Verne. εξετάζεται ως παιδική ουτοπία και ταυτόχρονα ως λανθάνον γενεσιουργό κείμενο ή ως «ανομολόγητο υπο-κείμενο» («hypotexte inavoué») για το έργο Τα Ψηλά Βουνά του Ζαχαρία Παπαντωνίου. Το αναγνωστικό του Δημοτικισμού θεωρείται ως η ελληνική εκδοχή της παιδικής ουτοπίας. Ανιχνεύονται και ερμηνεύονται διακειμενικές αντηχήσεις και συγγενείς ακολουθίες σκηνών, όπως είναι η ανάβαση στο βουνό από τους δυο βασικούς και εν μέρει αυτοπροσωπογραφικούς ήρωες των έργων, τον Briant και τον Φάνη αντίστοιχα. Επισημαίνεται το φαινόμενο της μεταξιοδότησης (transvalorisation), δηλαδή της αναθεώρησης των αξιών, αφού ο Γάλλος ήρωας ενσαρκώνει το πνεύμα του θετικισμού και της επιστημονικής αναζήτησης, ενώ ο Έλληνας μια τάση αισθητισμού και ατομικής εσωτερίκευσης. Και τα δύο κείμενα είναι δημιουργήματα «κληρωτών της εποχής τους». Περιγράφουν μια οργανωμένη κοινωνία παιδιών που, όμως, κατοπτρίζει, κάποτε αντεστραμμένη, τη δύσκολη πολιτική κατάσταση της χώρας τους. Επί πλέον, το έργο του Verne θεωρείται ως ευρύτερος διακειμενικός κόμβος, όπου εκβάλλουν οι προγενέστερες ροβινσονιάδες, αλλά και το μυθιστόρημα Η ζωή σε Αγγλικό Κολλέγιο (1885) του André Laurie (ψευδώνυμο του Paschal Grousset). Από τον συγγραφέα αυτόν, εξόριστο συντελεστή της Παρισινής Κομμούνας και στενό (μυστικό) συνεργάτη του P.J. Hetzel, ο Verne δανείζεται κάποιες πλευρές του κεντρικού του ήρωα, αλλά και την έμμεση κριτική του στο αγγλικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Λέξεις-κλειδιά: διακειμενικότητα, συλλογική ροβινσονιάδα, παιδική ουτοπία, αυτοπροσωπογραφικός ήρωας, μεταξιοδότηση.

**The robinsonade *Two Years' Vacation* by Jules Verne as an intertextual
node between *The High Mountains* (Z. Papantoniou) and *La Vie de
Collège en Angleterre* (A. Laurie)**

Alexandra K. Zervou
Professor Emerita
Department of Primary Education
University of Crete

Abstract

The well-known collective robinsonnade *Deux ans de vacances* (1888) by Jules Verne is examined as a children's utopia and, simultaneously, as a latent generative text — an 'unavowed hypotext' (hypotexte inavoué) — for the work *Ta Psila Vouna* (*The High Mountains*) by Zacharias Papantoniou. This canonical reader of the Demotic movement is considered the Greek version of children's utopia. Intertextual echoes and related scene sequences are traced and interpreted, such as the ascent to the summit by the two central, partly autobiographical heroes — Briant and Fanis respectively. The phenomenon of transvalorisation is identified: the French hero embodies the spirit of positivism and scientific inquiry, while the Greek hero reflects a tendency towards aestheticism and individual introspection. Both texts are products of authors deeply engaged with the political realities of their time. They depict organised children's societies that, at times, mirror - in inverted form - the difficult political situation of their respective countries. Furthermore, Verne's work is considered as a broader intertextual node, into which converge earlier robinsonnades as well as André Laurie's novel *La vie de Collège en Angleterre* (1885). From this author - an exiled participant in the Paris Commune and a close, secret collaborator of P.-J. Hetzel - Verne borrows certain aspects of his central hero and an implicit critique of the English educational system.

Keywords: intertextuality, collective robinsonnade, children's utopia, autobiographical hero, transvalorisation.

Α. Αντί Εισαγωγής: Ετεροχρονισμένες Επιδράσεις

Είναι συνεχείς και απροσδόκητες, οι ετεροχρονισμένες επιδράσεις της κλασικής νεανικής Λογοτεχνίας στις μεταγενέστερες επί μέρους εθνικές λογοτεχνίες. Τα κείμενά της επηρεάζουν διαφορετικές γενιές αναγνωστών και, κατά συνέπεια, διαφορετικές γενιές μελλοντικών συγγραφέων. Μάλιστα, η γαλλική λογοτεχνία για νέους ρίχνει ευδιάκριτη τη σκιά της σε πολλά έργα, αφού η γλώσσα της Γαλλίας υπήρξε για πολλά χρόνια η *lingua franca*, ενώ η αντίστοιχη κουλτούρα κατ' εξοχήν υποδειγματική.

Ειδικά, το έργο του Jules Verne, μέσω των εκάστοτε μεταφράσεών του, εμπλουτίζει, κατά καιρούς, την ελληνική γλώσσα¹, όπως και τις άλλες γλώσσες υποδοχής του, και επηρεάζει τη δημιουργία των Νεοελλήνων λογοτεχνών. Σταχυολογώ, ενδεικτικά, την εξομολογημένη προσκόλληση του Οδυσσέα Ελύτη στα βιβλία του Verne², τα εμφανή δάνεια από την *Πλωτή πολιτεία* στον *Μεγάλο Ανατολικό* του Ανδρέα Εμπειρίκου³ και την οικειοποίηση του ήρωα του έργου *Ο γύρος του κόσμου σε 80 ημέρες* από τον Γιάννη Βαρβέρη, στην ποιητική συλλογή του *Ο κύριος Φογκ*⁴.

Στις παρακάτω γραμμές, επιχειρείται να διερευνηθούν οι διακειμενικές αντηχήσεις ανάμεσα στο εμβληματικό αναγνωστικό του Δημοτικισμού, *Τα Ψηλά Βουνά* (1917) του Ζαχαρία Παπαντωνίου και το κλασικό μυθιστόρημα του Βερν, *Δυο χρόνια διακοπές* (1888). Όπως είναι γνωστό, το ελληνικό αναγνωστικό γράφτηκε ακολουθώντας το πλαίσιο των λεπτομερών παιδαγωγικών οδηγιών του Δημήτρη Γληνού⁵, που, μεταξύ άλλων, έκανε λόγο για μια εμπεριεχόμενη «ροβινσονάδα» (sic). Άλλωστε, το είδος αυτό έχει τροφοδοτήσει επανειλημμένα τα ελληνικά αναγνωστικά.⁶ Εδώ να θυμίσουμε πως και το μεγαλύτερο μέρος του έργου του Verne δημιουργήθηκε κάτω από την ισχυρότατη

¹ Βλ. H. Tonnet, 2013

² «Η Διάπλασις των Παίδων με είχε βοηθήσει ν' αποσπασθώ από τον Ιούλιο Βερν...» Ο. Ελύτης, «Το χρονικό μιας δεκαετίας», Β' *Ανοιχτά Χαρτιά*, Ίκαρος, 1982.

³ Βλ. Α. Ιωακειμίδου, 2005.

⁴ Γ. Βαρβέρη, *Ο κύριος Φογκ*, Ύψιλον, 1993.

⁵ Με την ιδιότητα του συμβούλου και γενικού γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας (της επαναστατικής Κυβέρνησης Θεσσαλονίκης) ο Δ. Γληνός γράφει, το 1917, ένα κείμενο με τίτλο «Αρχαί της Αρμοδίας Επιτροπείας δια την σύνταξιν των αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού». Τυπικά, η «Επιτροπεία» είναι επταμελής και μέλος της είναι και ο ίδιος ο Παπαντωνίου (Α. Δημαράς, Β', 2009). Βλ. ενότητα «Σημειώματα, άλλες μελέτες, αποκόμματα» του ψηφιοποιημένου Αρχείου Γληνού, Ίδρυμα, Δ. Γληνού.

⁶ Βλ. το αναγνωστικό, *Οι τρεις φίλοι* της Γαλάτειας Καζαντζάκη, 1917.

λογοκριτική (πολιτική και παιδαγωγική) καθοδήγηση του εκδότη του, Hetzel, που όμως δεν βρίσκεται πια εν ζωή, όταν γράφεται το συγκεκριμένο μυθιστόρημα⁷.

Αντίθετης φοράς, είναι η αναζήτηση των κειμένων που εκβάλλουν στο έργο του Verne και η ανίχνευση αυτών των διακειμενικών σχέσεων. Τα έργα αυτά είναι οι παλαιότερες γνωστές ροβινσονιάδες και, κυρίως, το, λιγότερο γνωστό, βιβλίο του André Laurie, *La vie de Collège en Angleterre* (1885)⁸.

Β. Το παιχνίδι των αναγνώσεων και ένας κόμβος διακειμενικότητας

Στα *Ψηλά Βουνά* του Ζαχαρία Παπαντωνίου, οι είκοσι έξι «μικροί ταξιδιώτες» δραστηριοποιούνται, ήδη από το πρώτο πρωί της άφιξής τους, για να ορίσουν αρμοδιότητες και καθήκοντα. «*Και στο τέλος*», όπως μας ενημερώνει το κείμενο, πρέπει «να μάθουν αν έχει κανένα χωριό εκεί κοντά και πόσο μακριά είναι». – «Μα, γιατί δεν είχαν ρωτήσει από πριν; Αυτή την εξερεύνηση την κάνουν οι ναυαγοί». Η παραπάνω παρατήρηση, απλή και εξαιρετικά εύστοχη, διατυπώθηκε από μια σημερινή δεκάχρονη αναγνώστρια⁹. Πράγματι, αναρωτιέται κανείς, γιατί ο συγγραφέας δείχνει πως οι ήρωές του δεν έχουν φροντίσει το στοιχειώδες: να έχουν πληροφορηθεί εκ των προτέρων, αν υπάρχει χωριό και σε ποια ακριβώς απόσταση βρίσκεται. Ας σημειωθεί πως η ακολουθία σκηνών εξερεύνησης, για την αναγνώριση του αχαρτογράφητου τόπου, δεν λείπει ποτέ από τα μυθιστορήματα περιπέτειας. Οι ναυαγοί, όταν φτάνουν σε κάποια στεριά, πρέπει να μάθουν, το συντομότερο, αν αυτή είναι νησί ή ήπειρος, καθώς και αν είναι κατοικημένη και από ποιους. Οι μικροί ναυαγοί, στο έργο του Jules Verne *Δυο χρόνια διακοπές* (1888), πραγματοποιούν εξορμήσεις στο νησί της σωτηρίας και της εξορίας τους, με αυτόν ακριβώς το σκοπό.

Με την ασύνειδη *ανάκληση* αυτής της δάνειας αφηγηματικής λεπτομέρειας, ο συγγραφέας του ελληνικού αναγνωστικού αποκαλύπτεται ως αναγνώστης του Jules Verne. Η μικρή μας αναγνώστρια μπόρεσε, αυθόρμητα, να αναγνωρίσει την επί μέρους *λανθάνουσα διακειμενική μνήμη* («*réminiscence intertextuelle latente*»)¹⁰ που προδίδει τις

⁷ Το έργο του εκδότη συνεχίζει ο γιος του. Η παρέμβασή του στα κείμενα των συγγραφέων, αν και υπαρκτή, είναι περισσότερο ήπια από αυτήν του πατέρα του.

⁸ Ζερβού, 1993.

⁹ Μια αυθόρμητη παιδική ή μαθητική παρατήρηση μπορεί να προκαλέσει ένα σοβαρό ερευνητικό ερώτημα. Βλ. Resh D, 2014, 33.

¹⁰ Όπως έχει δείξει ο Ζ. Σιαφλέκης, η λανθάνουσα διακειμενική μνήμη μπορεί να αποκαλύπτεται, ακόμα και από μια μικρή επί μέρους πληροφορία (Siaftekis, 2020).

ευρύτερες διακειμενικές σχέσεις¹¹ ανάμεσα στο ελληνικό αναγνωστικό του Δημοτικισμού και το γαλλικό μυθιστόρημα περιπέτειας, *Δυο χρόνια διακοπές*¹².

Το έργο, *Δυο χρόνια διακοπές*, χαρακτηρίζεται, από τον ίδιο τον δημιουργό του, ως *συλλογική ροβινσονιάδα* («robinsonnade collective»), όπου, όμως, η απομόνωση από τον έξω κόσμο δεν βιώνεται τραυματικά. Δεν είναι σπάνιες οι σκηνές, όπου οι ήρωες, κυρίως οι μικρότεροι, διασκεδάζουν και αστειεύονται. Ένα τέτοιο κείμενο που συγκεντρώνει παιδαγωγικού τύπου αρετές και συχνά χρωματίζεται με *ιλαρότητα*, ταιριάζει, ιδιαίτερα, στη φιλοκαλία του Παπαντωνίου. Είναι πολύ πιθανό, ο Έλληνας συγγραφέας να είχε γνωρίσει το έργο στα παιδικά του χρόνια, στην επιτομή του Παναγιώτη Φέρμπου, *Διετείς Διακοπαί*, που δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στο περιοδικό *Διάπλασις των Παίδων*, ήδη το 1889, ένα χρόνο μετά την έκδοση του γαλλικού πρωτοτύπου από τον οίκο Hetzel. Είναι πολύ πιθανότερο, να διάβασε το γαλλικό πρωτότυπο, *Deux ans de vacances*, σε ανύποπτο χρόνο, μάλλον την εποχή που βρισκόταν στο Παρίσι. Μπορούμε, με αρκετή βεβαιότητα, να θεωρήσουμε πως ανέτρεξε σε αυτό, όταν αποφάσισε να συγγράψει το αναγνωστικό του. Γενικά, ο Έλληνας συγγραφέας δημιουργώντας το κείμενό του, πραγματοποιεί μια δημιουργική διαδικασία ανάκλησης («ténovation»), αφομοίωσης («assimilation») και μεταμόρφωσης («transformation») του αφηγηματικού υλικού που δανείζεται από τη ροβινσονιάδα του Verne. Με τον τρόπο αυτό, το γαλλικό μυθιστόρημα λειτουργεί ως «ανομολόγητο υπο-κείμενο» («hypotexte inavoué»), δηλαδή ως έργο που επηρεάζει αποφασιστικά το ελληνικό αφήγημα, αν και η παρουσία του παραμένει σχετικά «λανθάνουσα» («latente»)¹³.

Είναι χαρακτηριστικό πως το γαλλικό έργο λειτουργεί ως ένα είδος διακειμενικού κόμβου: γίνεται αφετηρία και πηγή για το έργο του Παπαντωνίου, αλλά ταυτόχρονα εκβάλλουν φανερά σε αυτό άλλα κείμενα. Ο ίδιος ο Verne, στον πρόλογο του έργου του, το εντάσσει σε μια σειρά σχετικά ομόθεμων αφηγήσεων που τις χαρακτηρίζει ως ροβινσονιάδες. Απαριθμεί τον *Ροβισόνα Κρούσο* του Defoe, την *Οικογένεια Ελβετών Ροβινσόνων* του Wyss, τον *Κρατήρα* του Cooper, δηλαδή τα έργα που τον επηρέασαν

¹¹ Χρησιμοποιώ την έννοια της διακειμενικότητας με την ευρύτερή της σημασία, σύμφωνα και με τον ορισμό του M. Riffaterre (1980): ως διαδικασία που ανασύρει παλαιότερες αναγνώσεις του δημιουργού και του αναγνώστη, αλλά δεν βασίζεται, αναγκαστικά, στην προϋπόθεση πως ο πρώτος έχει, οπωσδήποτε, «προ οφθαλμών» το υπο-κείμενο αναφοράς, την ώρα που συγγράφει το δικό του έργο. Ο δημιουργός, όπως και ο αναγνώστης, βρίσκεται σε ένα *σταυροδρόμι*, όπου εκβάλλουν αναγνωρίσιμες, συνήθως, διαφορετικές κειμενικές ατραποί (Kristeva, 1985). Ο Genette παρατηρεί πως, αυτήν τη διαδικασία, ο ίδιος την έχει ονομάσει *transtextualité* (βλ. *Palimpsestes*, 1982, 9) που έχει αποδοθεί στα ελληνικά ως «μεταδιακειμενικότητα» (*Παλίμψηστα*, 2018, 29).

¹² Για την επίδραση που έχουν δεχτεί *Τα Ψηλά Βουνά* από το έργο του Verne, έχει κάνει λόγο και ο πρωτοπόρος μελετητής της Παιδικής Λογοτεχνίας, Χάρης Σακελλαρίου. Βλ. Σακελλαρίου, 1991, 131-133.

¹³ Για τον όρο «hypotexte inavoué» βλ. C. Dumas, 2008 και Trouné, 2006.

ιδιαίτερα. Ο πολυγραφότατος συγγραφέας έχει ήδη δημιουργήσει αρκετές εκδοχές ροβινσονιάδας¹⁴ και γράφει χαρακτηριστικά:

Στο «Μυστηριώδες νησί» έβαλα τους σοφούς να αντιμετωπίζουν την αναγκαιότητα αυτής της κατάστασης. Κλείνω τον κύκλο των ροβινσονιάδων δείχνοντας μια ομάδα παιδιών από οχτώ μέχρι δεκατριών ετών, εγκαταλειμμένων σε ένα νησί, να αγωνίζονται για τη ζωή τους μέσα σε πάθη που οφείλονται στις εθνικές διαφορές, δηλαδή ένα «Οικοτροφείο ροβινσόνων».

Ήδη, από την εισαγωγή του, ο Γάλλος συγγραφέας εισάγει τους αναγνώστες, αλλά και τους ήρωές του, σε ένα παιχνίδι διακειμενικότητας και κατοπτρισμών. Δηλώνει πως στη βιβλιοθήκη του ναυαγισμένου πλοίου, Sloughi, περιλαμβάνονται ταξιδιωτικές περιπέτειες, βιβλία εκλαϊκευμένης επιστήμης και ροβινσονιάδες, δηλαδή τρία είδη στα οποία θα μπορούσε να ενταχθεί, με σχετική ευκολία, το μυθιστόρημα *Δυο χρόνια διακοπές*, αλλά και όλο, σχεδόν, το συνολικό έργο του Verne. Οι μικροί ναυαγοί φαίνονται «καλά διαβασμένοι», ωστόσο, παρόμοια με την *Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων*, αυτές οι γνώσεις τους δεν αποδεικνύονται χρήσιμες στην πράξη, όταν ανακαλούν αναγνωστικές μνήμες.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο πιο εύθυμος από τους ήρωες του έργου, ο νεαρός Σερβίς, αγαπάει τις ροβινσονιάδες και αναφέρεται συχνά σε αυτές, κάνοντας συγκρίσεις και παραλληλισμούς με την πολύ διαφορετική πραγματικότητα του ακατοίκητου νησιού που τους περιβάλλει. Για παράδειγμα, προσπαθεί μάταια να επαναπραγματοποιήσει την εξημέρωση μιας στρουθοκαμήλου για να την ιππεύσει, όπως ακριβώς «έκανε ο φίλος του ο Τζακ» στο έργο του Wyss (1812)¹⁵ δαμάζοντας αυτοστιγμεί έναν όναγρο, όμως το δικό του εγχείρημα δεν έχει καμιά επιτυχία. Μέσω αναλόγων ανακλήσεων, ο συγγραφέας πραγματοποιεί ένα ειρωνικό παιχνίδι διακειμενικών αναφορών. Οι παλαιότερες ροβινσονιάδες ανακαλούνται με τρόπο υπονομευτικό, γιατί δεν επαληθεύονται, αλλά αποδεικνύονται προϊόντα απόλυτης και αμιγούς φαντασίας, μακριά από το θετικιστικό πνεύμα που εκπροσωπεί ο ίδιος.

Όταν γράφει το μυθιστόρημα *Δυο χρόνια διακοπές*, ο Verne είναι πια διάσημος συγγραφέας, με υψηλές πωλήσεις και μεγάλη δημοφιλία. Την ίδια χρονιά, εκλέγεται δημοτικός σύμβουλος στην πόλη της Αμιένης, ένα αξίωμα με πολύ μεγαλύτερο κύρος από όσο θα νόμιζε κανείς σήμερα, που θα το διατηρήσει για μια δεκαπενταετία. Από το 1866,

¹⁴ Θυμίζω μερικές από τις ροβινσονιάδες του Verne: *Η σχολή των Ροβινσόνων* (1882)/ *Δεύτερη Πατρίδα* (1900): το κείμενο αυτό αποτελεί συνέχεια του έργου του Wyss/ *Οι ναυαγοί του Τζοναθάν* (1909, μεταθανάτια έκδοση) *Ο θείος Ροβινσόν* (μεταθανάτια έκδοση).

¹⁵ J.D. Wyss, *Ο Ελβετός Ροβινσόν -Οικογένεια Ελβετών Ροβινσόνων* (1812).

συνδιευθύνει, μαζί με τον εκδότη Pierre Jules Hetzel και τον Jean Macé, το περίφημο διμηνιαίο περιοδικό *Magasin d' Education et de Récréation*, όπου, αρχικά, το έργο του, σύμφωνα με την πάγια συνήθεια της εποχής, δημοσιεύεται σε συνέχειες. Ας σημειωθεί πως ο συγγραφέας εκλέγεται με το ψηφοδέλτιο της φιλελεύθερης παράταξης και όχι της δημοκρατικής, σε μια εποχή έντονης πόλωσης. Ταυτόχρονα, φροντίζει με τις δηλώσεις του να αποσοβήσει κάποιες υποψίες για την πολιτική και ιδεολογική του αστάθεια, καθώς και τις προσωπικές σχέσεις του, κατά καιρούς, με τους μοναρχικούς, αλλά ακόμα και με κάποιους από τους συντελεστές της γαλλικής Κομμούνας¹⁶. (Βλ. τελευταίο κεφάλαιο αυτής της εργασίας).

Υπονοώντας μια σχετική παραλληλία βίων και χωρίς περαιτέρω σχόλια, εδώ, ας θυμίσουμε τη στενότερη σχέση του Παπαντωνίου με τη βενιζελική κυβέρνηση και με τον ίδιο τον Βενιζέλο προσωπικά, αλλά και αργότερα τη συνύπαρξη και συνεργασία του με την κυβέρνηση Μεταξά.

Γ. Η Ουτοπία των παιδιών και τα ιστορικά συμφραζόμενα.

Τα δυο βιβλία, το ελληνικό αναγνωστικό του δημοτικισμού και η συλλογική ροβινσονιάδα του Verne, βρίσκονται κοντά, από ειδολογική άποψη. Και τα δυο παρουσιάζουν τη λεγόμενη *Ουτοπία* των παιδιών¹⁷. Συχνά, αυτό το αφηγηματικό είδος καλλιεργείται μετά τη λήξη, ή κατά τη διάρκεια, μεγάλων κοινωνικών και άλλων αναστατώσεων, όπως ο πόλεμος, περίπου ως αντεστραμμένη εικόνα κάποιας δυστοπικής πραγματικότητας. Η *Insula Puerorum*, η νήσος, όπου, συνηθέστατα, συγκροτείται η πολιτεία των παιδιών, παρουσιάζεται πλήρως απομονωμένη από την (συχνά εμπόλεμη ή νοσηρή) κοινωνία των ενηλίκων¹⁸. Αν και πλήρης απομόνωση δεν υφίσταται στην αφήγηση του Παπαντωνίου, ωστόσο είναι εμφανής η σχετική αυτοτέλεια και ανεξαρτησία της παιδικής κοινότητας. Γενικά, η σχετικά εξιδανικευμένη *Ουτοπία των παιδιών*, ως λογοτεχνικό είδος, σηματοδοτεί την ελπίδα για τη θετική εξέλιξη της κοινωνίας. Εκφράζει την προσδοκία για έναν καλύτερο κόσμο, ειρηνικό και δίκαιο, που αναμένεται ότι θα τον δημιουργήσει η επόμενη γενιά¹⁹, διορθώνοντας τα λάθη και υπερβαίνοντας τις αδυναμίες της προηγούμενης.

¹⁶ Είναι γεγονός πως ο συγγραφέας δεν υπήρξε σταθερός ως προς τις πολιτικές του ιδέες, αφού κατά καιρούς υπήρξε φιλομοναρχικός, και κατηγορήθηκε για αντισημιτισμό την εποχή της υπόθεσης Ντρέφους.

¹⁷ Βλ. J.-P. Engélibert, 1997, Abensour, 2000 και Drouin-Hans, 2004.

¹⁸ Βλ. π.χ. το κλασικό έργο της Mira Lobe, *Die Insel Pu*, (1948) όπου, μέσα στον πόλεμο, έντεκα παιδιά, αφού σώθηκαν, όταν το καράβι που ταξίδευαν χτυπήθηκε από γερμανική οβίδα, οργάνωσαν μια μικρή κοινωνία, την Terrania, σε ένα απομονωμένο ειρηνικό νησί.

¹⁹ Υπάρχει, βέβαια, και η αντεστραμμένη δυστοπική εκδοχή, όπως π.χ. στο έργο *Ο Άρχοντας των μυγών* (1954) του William Golding. Μια ανατρεπτική εκδοχή παιδικής ουτοπίας είναι τα κλασικά έργα του Charles

Πράγματι, και τα δυο έργα δημιουργούνται σε καιρούς μεταβατικών και όχι εύκολους για τη χώρα τους. Είναι γνωστό πως το σπουδαίο αναγνωστικό του Δημοτικισμού γράφεται μέσα στις ακραίες συνθήκες του εθνικού διχασμού, δυο δεκαετίες μετά τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Αλλά και η Γαλλία είναι σε άσχημη κατάσταση, αφού έχει χάσει την Αλσατία και τη Λωρραίνη μετά τον ατυχέστατο για την ίδια Γαλλοπρωσικό πόλεμο (1870-1), ενώ έχει μεσολαβήσει η παρισινή Κομμούνα (1871) που δίχασε τη χώρα και καταπνίγηκε στο αίμα, ενώ οι συντελεστές της βρίσκονται εκτός Γαλλίας, ως εξόριστοι. Υπάρχει, λοιπόν, η προσδοκία πως μια καινούργια γενιά Γάλλων θα μπορούσε να διαχειριστεί πολύ επιτυχέστερα τα εθνικά θέματα και την εσωτερική και εξωτερική πολιτική.

Μάλιστα, όπως έχει γράψει ο Pierre Jules Hetzel²⁰, η γενιά αυτή θα έπρεπε να ενηλικιωθεί με βάση διεθνή και όχι μόνο γαλλικά πρότυπα εκπαίδευσης, εννοώντας, μεταξύ άλλων, πως όφειλε να υπερβεί κάποια μαλθακότητα, μέσω της φυσικής σκληραγωγίας. Γι' αυτό άλλωστε ο Verne παρουσιάζει τους αλλοδαπούς ήρωές του (μόνο οι δυο είναι Γάλλοι, οι υπόλοιποι Άγγλοι και ένας Αμερικανός) ως μαθητές ενός φημισμένου αγγλόφωνου κολλεγίου. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει πως θαυμάζει απόλυτα και συνολικά τη βρετανική αγωγή, όπως θα δούμε παρακάτω.

Η εισαγωγή του γαλλικού μυθιστορήματος μιλάει για ένα *οικοτροφείο ροβινσόνων* («un pensionnat des Robinsons»), φράση που αποτελούσε τον αρχικό τίτλο του έργου, τονίζοντας το γεγονός, πως οι μικροί ήρωες ήταν εσωτερικοί μαθητές, δηλαδή οικότροφοι, στο κολλέγιο Chairman, ένα αγγλικών προδιαγραφών σχολείο στη Νέα Ζηλανδία, που καλλιεργούσε «το θάρρος και την πειθαρχία», ακριβώς τα ίδια στοιχεία που αναφέρει και θεωρεί απαραίτητα και ο δάσκαλος στα *Ψηλά Βουνά*, αυτός που δίνει την ιδέα στα παιδιά να περάσουν τις διακοπές τους στο βουνό.

Στο έργο του Verne, τα παιδιά εφαρμόζουν στην πράξη αυτές τις έννοιες, αφού δημιουργούν τη δική τους πολιτεία. Την αποκαλούν «αποικία», κατ' εικόνα και ομοίωση προς τις συνήθειες των λευκών ανθρώπων που έχτιζαν οικισμούς στα μακρινά τους ταξίδια, εκτός Ευρώπης, και δίνουν το όνομα του σχολείου τους («Chairman») στο νησί της σωτηρίας και της εξορίας τους. Ονοματοδοτούν τις τοποθεσίες του νησιού, με πολύ γνωστά τους ονόματα, σε μια προσπάθεια να καταστήσουν οικείο ό,τι είναι εξωτικό και

Vidrac (1882-1971) *L'Île Rose* (1924) και *La Colonie* (1930) που μπορούν να χαρακτηριστούν ως μεταμφιεσμένα εγχειρίδια Πολιτικής Αγωγής. Βλ. M. Jacques, 2013.

²⁰ Το 1880, ο Hetzel γράφει χαρακτηριστικά: «Το μεγάλο μειονέκτημα της χώρας μας είναι το ότι δεν ενδιαφέρθηκε να αφομοιώσει στοιχεία αγωγής από άλλες χώρες. Θα έπρεπε να μελετήσουμε πώς ανατρέφονται οι μελλοντικές γενιές των Ευρωπαίων, αυτές που θα σταθούν απέναντι στις μελλοντικές γενιές των Γάλλων». Έμμεσα, ο σπουδαίος εκδότης αναφέρεται σε κάποια υποτιθέμενη μαλθακότητα που η σκληραγωγία θα έπρεπε να καταπολεμήσει. (Βλ. A. Fourment, 1987, 112-113). Το ίδιο θέμα αναπτύσσεται και στο μυθιστόρημα του A. Laurie, *La vie de Collège en Angleterre*.

άγνωστο και να αισθανθούν πως εξημερώνουν την άγρια φύση²¹. Κάποια στιγμή, διαπιστώνοντας πως η διαφυγή είναι απίθανη, αφού δεν έρχεται κανένα φιλικό καράβι, σκέφτονται να οικειοποιηθούν απόλυτα το τοπίο και να δημιουργήσουν τη δική τους αποικία, όπου θα εγκατασταθούν μόνιμα, ως ενήλικοι άποικοι και όχι ως ανήλικοι ναυαγοί.

Αντίστοιχη προσπάθεια *οικειοποίησης* του φυσικού τοπίου, αν και σε πολύ μικρότερη κλίμακα, πραγματοποιούν οι μικροί αστοί-παραθεριστές στα *Ψηλά Βουνά*, «αναπαριστώντας», κατά κάποιο τρόπο, μέσα στο ορεινό τοπίο, την πόλη: τοποθετούν τις επιγραφές με τα ονόματα των καταστημάτων και των δημόσιων κτιρίων στα δέντρα, ενώ ο καταυλισμός τους συγκρίνεται με πολιτεία, ακόμα και από την ανθρωποποιημένη αλεπού που τον επισκέπτεται τη νύχτα. Η συλλογική ζωή των νεαρών ηρώων, προβάλλεται ως *καθρέφτισμα* της κοινωνίας των ενηλίκων²².

Στα *Ψηλά Βουνά*, η κοινότητα των παιδιών αποδεικνύεται, πολλές φορές, ανώτερη από την κοινότητα των ενηλίκων του χωριού. Είναι χαρακτηριστικό το ειρωνικό παιχνίδι με τη συνεχή επανάληψη του πολύσημου όρου, «κοινότητα», έξω ακριβώς από το κοινοτικό γραφείο του χωριού, όπου πιθανότατα υπάρχει και η σχετική επιγραφή με αυτή τη λέξη²³. Στο χωριό δεν είναι ειδυλλιακά τα πράγματα: υπάρχουν έριδες, μερικοί άνθρωποι «όλα τα κοινοτικά έργα τα κυνηγούν», αντιτίθενται στην κατασκευή του δρόμου, ή, απλώς, αδιαφορούν. Ο ίδιος προεστός θα παραδεχτεί, αργότερα, πόσο αποτελεσματικότερη είναι η κοινότητα των παιδιών²⁴.

Συχνά, στις διαφορετικές λογοτεχνικές εκδοχές της, η ουτοπία προβάλλει την ταύτιση της εργασίας με τη χαρά και την απόλαυση²⁵. Και στα *Ψηλά Βουνά*, ο συγγραφέας διαβεβαιώνει πως οι μικροί του ήρωες «παίζουντας» έκαναν το μεγαλύτερο μέρος της κοινοτικής δουλειάς και τους δείχνει να συνεργάζονται υποδειγματικά, χωρίς κανέναν τους να δυσανασχετήσει, έστω και λίγο. Αλλά και στο νησί Chairman, οι μικροί ναυαγοί αναγκάζονται να συντονίσουν τα ταλέντα και τις ικανότητές τους για να επιβιώσουν.

Στα τελευταία κεφάλαια του έργου του Verne, όλοι μαζί οι νεαροί ναυαγοί αντιμετωπίζουν, ενωμένοι, τις δυσκολίες και τους επικίνδυνους πειρατές. Στα *Ψηλά Βουνά* οι κακοί είναι «τα θηρία, οι Πουρναρίτες». Ωστόσο, η συνεργασία και η αδερφοσύνη

²¹ Βλ. Engélibert, 1997.

²² Αθανασιάδης, 2015, 41.

²³ Η λέξη «κοινότητα» επαναλαμβάνεται στο κείμενο με τις διαφορετικές της σημασίες. Ο προεστός εννοεί τη διοικητική μονάδα, όπως είχε οριστεί με βενιζελικό νόμο του 1912, για συνοικισμό με πάνω από τριακόσιους κατοίκους, που να έχει και Δημοτικό σχολείο. Τα παιδιά αναφέρονται, βέβαια, στη δική τους οργανωμένη ομάδα.

²⁴ «Πωπώ! Ντροπή!...Μας ντρόπιασαν τα παιδιά», παραδέχεται ο ηλικιωμένος προεστός, στα *Ψηλά Βουνά*, συγκρίνοντας σιωπηρά την ολιγωρία και ασυνεννοησία των ενηλίκων του Μικρού Χωριού, με την σύμπνοια και την αποτελεσματικότητα των παιδιών.

²⁵ Βλ. Abensour, 2000.-P. Ricoeur, 1997.

ανάμεσα στους ήρωες του Verne, επιτυγχάνεται, σε αντίθεση με την αφήγηση του Παπαντωνίου, μόνο, προ των κοινών κινδύνων, αφού ξεπεραστούν διχαστικές τάσεις και ισχυροί ανταγωνισμοί που, κατά τον συγγραφέα, οφείλονται, κυρίως, στη διαφορά νοοτροπίας, λόγω της διαφορετικής εθνικότητας. Οι έριδες και ομαδοποιήσεις έχουν σχέση και με την ανάδειξη του αρχηγού που πραγματοποιείται, όμως, με κανονική τυπική διαδικασία. Στη νήσο Chairman, γίνονται δυο φορές ετήσιες εκλογές²⁶, όπως, περίπου, στον κόσμο των ενηλίκων²⁷.

Η ανάδειξη του αρχηγού στα *Ψηλά Βουνά*, γίνεται με χαρακτηριστικά διαφορετικό τρόπο. Ο Αντρέας, παιδί με σπάνιες ικανότητες και εξαιρετικό χαρακτήρα, «κυβέρνησε τους άλλους», τους προέτρεψε να αναρριχηθούν στον Αραπόβραχο για να υπερβούν τους φόβους τους και στην κρίσιμη στιγμή «τούς εξήγησε το χρέος τους», επιδεικνύοντας, παρόμοια με τον *δεκαπενταετή πλοίαρχο*, στο ομώνυμο έργο του Verne, ωριμότητα δυσανάλογη με την ηλικία του²⁸. Όταν ο δασάρχης ρωτάει τα παιδιά ποιος είναι ο αρχηγός τους, όλοι στρέφονται στον Αντρέα, που, σε μερικές περιπτώσεις, «ο λόγος του είναι σαν προσταγή»²⁹. Στη μορφή του αναγνωρίζουμε το πορτρέτο του *χαρισματικού ηγέτη*, σε παιδική εκδοχή, την εποχή που κυριαρχούσε στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας, μαζί με τον διχασμό, ο μεσσιανισμός και η προσωπολατρεία, με κυρίαρχη, βέβαια, στο πολιτικό στερέωμα τη μορφή του Βενιζέλου³⁰. Φαίνεται πως ο χαρισματικός Αντρέας, δίκαια και αξιοκρατικά, ωστόσο *άτυπα*, κατέχει τη θέση του αρχηγού που όλοι, χωρίς καμιά εξαίρεση, αναγνωρίζουν. Η απουσία της τυπικής εκλογικής διαδικασίας δεν φαίνεται δυσερμηνευτή,

²⁶ Στις εκλογές αυτές, ψηφίζουν όλοι οι μαθητές του κολλεγίου Chairman, δηλαδή τα δεκατέσσερα μέλη της αποικίας, αλλά όχι ο Μοκο, ο μικρός μαύρος ναυτικός, παρά τις πολυτιμότες υπηρεσίες που προσφέρει στην ομάδα, γιατί «*ως μαύρος δεν μπορούσε να ψηφίσει και δεν το επεδίωξε*». Ο Verne, αν και έχει κάνει δηλώσεις κατά της δουλείας, όπως είναι γνωστό, δεν διαφοροποιείται από τις, πολύ συνηθισμένες στο ευρύ κοινό, αποικιοκρατικές και ρατσιστικές αντιλήψεις της εποχής του, όταν η χώρα του ήταν αποικιοκρατική δύναμη. Βλ. Melmoux- Montandin (2023).

²⁷ Την πρώτη φορά, ο μεθοδικός και οργανωτικός Γκόρντον, δεκατετράχρονος Αμερικανός, «ανακηρύσσεται αρχηγός», δηλαδή εκλέγεται μάλλον δια βοής.

²⁸ Ο Verne συγκρίνει τον χαρισματικό δεκαπεντάχρονο ήρωα του παλαιότερου έργου του (*Ο δεκαπενταετής πλοίαρχος*) με τους νεαρούς ναυαγούς της ροβινσονιάδας του, *Δυο χρόνια διακοπές*, στο εισαγωγικό σημείωμα που προτάσσει σε αυτήν.

²⁹ Και ο Verne στις πρώτες σελίδες του βιβλίου του (κεφ.Β') γράφει πως «Όταν ο Γκόρντον δίνει εντολές, οι άλλοι απλώς υπακούουν».

³⁰ Σύγχρονοι ιστορικοί διαβλέπουν έντονα προσωποκεντρικά, και όχι μόνο πολιτικά-ιδεολογικά, στοιχεία στην πολωτική αντιπαράθεση του Κωνσταντίνου και του Βενιζέλου. Ο τελευταίος είναι αντίθετος στην, καταστροφική για την Ελλάδα, πολιτική του συγκεκριμένου βασιλιά, όχι όμως, τουλάχιστον αρχικά, στον θεσμό της βασιλείας. Βλ. Hering, 2004, Β, 775κ.ε. Γενικά, ο προσωποκεντρικός μεσσιανισμός της πολιτικής επηρεάζει τους λογοτέχνες, κυρίως αυτούς που απευθύνονται σε παιδιά, όπως π.χ. το έργο της Π. Δέλτα. Βλ. Ζερβού, 1993.

στο αναγνωστικό μιας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, ενορχηστρωμένης από τη λεγόμενη «Κυβέρνηση των Λαζάρων» (1917-1920) που, λόγω της σοβαρότατης πολιτικής κρίσης, δεν έχει προέλθει από «κανονικές» εκλογές.

Με ανάλογο τρόπο, στη ροβινσονιάδα του Verne, μερικοί μελετητές διακρίνουν, όχι όμως πάντα με μεγάλη πειστικότητα, σε παιδική εκδοχή, τη φιγούρα του πολιτικού της Γαλλίας, Aristide Briand (1862-1932), στη μορφή του Briant, του χαρισματικού παιδιού με το ομόηχο όνομα, στο οποίο ανατίθεται, μετά τις δεύτερες εκλογές, η αρχηγία³¹. Ο Briant μοιάζει με τον Αντρέα ως προς την τόλμη και την ευφυία, καθώς και την υπευθυνότητα και τον αλτρουϊσμό που φτάνει ως την υπέρβαση του εγώ και την αυτοθυσία. Ο Aristide Briand υπήρξε συμμαθητής του Michel Verne, γιου του συγγραφέα, με αρκετά τεταμένη σχέση μαζί του, αλλά, αργότερα, αφοσιωμένου εκδότη του πατρικού έργου³².

Δ. Παραλληλία σκηνών και αναθεώρηση αξιών

Ο Verne κατηγορήθηκε αρκετές φορές, από τη μεταγενέστερη κριτική, πως παρουσιάζει με εντελώς μονοδιάστατο τρόπο τους ήρωές του, κυρίως τους μη πρωταγωνιστές, αποφεύγοντας να εμβαθύνει στην ψυχολογία τους, ή να δείξει κάποιες στοιχειώδεις αντιφάσεις στο χαρακτήρα τους. Μάλιστα, στο συγκεκριμένο έργο φροντίζει να τους προσδώσει *a priori* χαρακτηρισμούς, οι οποίοι επαληθεύονται στην εξέλιξη της αφήγησης, όταν δεν πραγματοποιείται κάποια θεαματική μεταστροφή. Ο ίδιος δεχόταν και επιβεβαίωνε αυτό το χαρακτηριστικό της γραφής του, χωρίς όμως να τον θεωρεί μειονέκτημα, εκδηλώνοντας την απέχθειά του για το λεγόμενο «ψυχολογικό μυθιστόρημα».

Σχετικά συγκεκριμένα ψυχολογικά περιγράμματα έχουν και οι ήρωες του Παπαντωνίου, ενώ εντοπίζονται αρκετά σαφείς αντιστοιχίες, ανάμεσα στα δυο έργα, ως προς στον σχεδιασμό τους. Για παράδειγμα, ο Φουντούλης και ο μικρός Costard έχουν παρόμοια χαρακτηριστικά, όπως η λαιμαργία, η πραότητα, ή ο καλοκάγαθος χαρακτήρας, και ο αυθορμητισμός. Είναι φανερό και η αναλογία, ανάμεσα στον πλοίαρχο, William Gurnet, ιδιοκτήτη του караβιού και πατέρα ενός από τα παιδιά, «στον οποίο οι γονείς μπορούσαν να έχουν απόλυτη εμπιστοσύνη» και στον επίσης έμπιστο και υπεύθυνο κυρ-Στέφανο. Λόγω των συνθηκών, ο πλοίαρχος δεν έχει, τελικά, το ρόλο του συνοδού των

³¹Ο Briant - Verne είναι ο ιδανικός αρχηγός και, βέβαια, είναι Γάλλος, σε αντίθεση με τον εγωϊστή και αλαζόνα Άγγλο, τον Doniphan. Ο πολιτικός Aristide Briand είναι, βέβαια, νεότερος από τον Verne, είχε, όμως φιλικές σχέσεις μαζί του από τον καιρό της εφηβείας του. Βλ. Compère, 1981.

³² Σύμφωνα με τις ιδέες του περί πρόωρης ενηλικίωσης, ο Verne εξαναγκάζει τον νεαρό Μισέλ σε ένα μοναχικό ταξίδι στην Ινδία.

παιδιών, ενώ ο κυρ-Στέφανος, παρά την ουσιαστική βοήθεια που προσφέρει, αναλαμβάνει εντέλει μάλλον περιορισμένη σχετική αρμοδιότητα.

Η μητρική φιγούρα της αγαθής Κέϊτ, μοναδικής γυναικείας μορφής στο γαλλικό έργο, που συντροφεύει τα παιδιά και μπαλώνει τα ρούχα τους, βρίσκεται σε αναλογία με την αδερφική φιγούρα της εξιδανικευμένης Αφρόδως που κάνει το ίδιο και είναι, επίσης, το μοναδικό γυναικείο πρόσωπο με ισχυρό ρόλο. Και στα δυο κείμενα παρατίθεται η άποψη πως «πάντα οι γυναίκες μπαλώνουν καλύτερα». Ως «κακοί» παρουσιάζονται και στα δυο έργα οι βίαιοι και άπληστοι παραβάτες των νόμων. Στη γαλλική ροβινσονιάδα, οι πειρατές είναι οι επίορκοι ναυτικοί-στασιαστές που σκότωσαν τον καπετάνιο και τους εύπορους επιβάτες, για να τους ληστέψουν. Στο ελληνικό αναγνωστικό είναι οι Πουρναρίτες, κερδοσκόποι καταστροφείς του δάσους και παρά λίγο δολοφόνοι ενός αθώου και ειρηνικού ανθρώπου που ζει από το εμπόριο των βοτάνων.

Ο Verne περιγράφει, διεξοδικά, στο τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου του, την προσωπικότητα κάθε ήρωά του, σε σχέση με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας και το επάγγελμα του πατέρα του, στοιχεία που, κατά τον συγγραφέα, επηρεάζουν ιδιαίτερα τη συμπεριφορά και τον χαρακτήρα. Ο πατέρας του Briant, εξαιρετικός μηχανικός, συντονίζει μεγάλα έργα αποξήρανσης στη Νέα Ζηλανδία, ενσαρκώνοντας το θετικιστικό πνεύμα της βιομηχανικής επανάστασης, αλλά και την εκπολιτιστική πλευρά του «ανώτερου», λευκού, ευρωπαίου ανθρώπου απέναντι στους ιθαγενείς, σύμφωνα, πάντα, με το πνεύμα της γαλλικής αποικιοκρατίας. Στα *Ψηλά Βουνά*, ο πατέρας του Αντρέα, ως δραστήριος εργολάβος ξυλείας που απασχολεί αρκετούς λοτόμους και φροντίζει να πειθαρχεί στους νόμους³³, ενσαρκώνει το ιδανικό της ανεξάρτητης επιχειρηματικότητας και ανάπτυξης, στο πλαίσιο του οικονομικού προγράμματος του Βενιζέλου³⁴. Ο Γάλλος πατέρας έχει «κληροδοτήσει» την υπευθυνότητα, την εξυπνάδα και την εφευρετικότητά του στον γιο του, ενώ ο Αντρέας χαρακτηρίζεται, επίσης, από το πρακτικό και οργανωτικό πνεύμα και την ενεργητικότητα του δικού του πατέρα.

Ο Briant είναι, επίσης, εν μέρει, αυτοπροσωπογραφικός ήρωας του Verne και μάλιστα σε σχέση με την εφηβική εικόνα του συγγραφέα³⁵. Απομακρύνεται από την ομάδα των συντρόφων του, για να βρεθεί ολομόναχος σε ένα απομακρυσμένο γρανιτένιο

³³ Γίνεται υλοτόμηση μόνο σε συγκεκριμένη και περιορισμένη δασική περιοχή, προφανώς, με άδεια του κράτους.

³⁴ Για τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις επί Βενιζέλου βλ. Ν. Μουζέλης, 1980.- Για τη θέση του «εργολάβου ξυλείας» στην τότε οικονομικοκοινωνική ιεραρχία βλ. Ν. Ποταμιάνος, 2015, 115.

³⁵ Ο νεαρός Briant θεωρείται, από αρκετούς μελετητές, ως η αυτοπροσωπογραφική φιγούρα του Verne στην εφηβεία του (βλ. Compère, 1981) κυρίως λόγω της αγάπης του στην περιπέτεια, των ενδιαφερόντων του για τις επιστήμες, αλλά και της αμέλειάς του για τα σχολικά καθήκοντα.

ύψωμα στο νησί του Ειρηνικού. Το ίδιο ακριβώς κάνει, για διαφορετικούς λόγους, και ο αυτοπροσωπογραφικός Φάνης του Παπαντωνίου που πραγματοποιεί ανάβαση σε ένα δύσβατο βουνό της Ρούμελης. Και οι δυο ήρωες, παρακολουθούν τη δύση του ήλιου, ενώ υπό το κράτος εναγώνιας προσδοκίας, γίνονται θύματα οφθαλμαπάτης, για να απογοητευτούν τραγικά. Ο ένας, ο ναυαγός, νομίζει πως διακρίνει τρία σωτήρια καράβια, στους όγκους τριών βραχονησίδων. Ο δεύτερος, χαμένος κι απομονωμένος, «από τη λαχτάρα του να δει ανθρώπους», εκλαμβάνει τις πέτρες για κατοικημένα σπίτια.

Η ανάβαση του Briant πραγματοποιείται ως αποστολή με πολύ συγκεκριμένο σκοπό. Ο πανέξυπνος μικρός επιστρατεύει γνώσεις και δεξιότητες, με το μυαλό και τις αισθήσεις σε απόλυτη εγρήγορση, ώστε να ταυτοποιηθεί η περιοχή ανάλογα με την πανίδα και τη χλωρίδα, ακόμα και την εδαφική μορφολογία της, να υπολογιστούν οι αποστάσεις και το γεωγραφικό στίγμα, ώστε εντέλει να διαπιστωθεί αν ο τόπος του ναυαγίου είναι ήπειρος ή νησί. Όλα αυτά βέβαια, γίνονται, με σκοπό την κοινή σωτηρία, δηλαδή για να αναζητηθεί τρόπος διαφυγής όλων των παιδιών. Αντίθετα, η ανάβαση του Φάνη γίνεται από εντελώς προσωπική ευαισθησία. Η δική του αναζήτηση προέρχεται από ατομικό εσωτερικό κίνητρο και όχι από εξωτερική αδήριτη ανάγκη. Η επιθυμία του, να δει «τη θέα από ψηλά» και να αντικρύσει πρωτόγνωρα μέρη, είναι ταυτόχρονα αισθητική, ψυχολογική, ακόμα και υπαρξιακή³⁶.

Ο Παπαντωνίου ανακαλεί, με κάποια πιστότητα, την ακολουθία των σκηνών της ανάβασης στο βουνό από το γαλλικό κείμενο, που, εμφανώς, το συμβουλεύεται. Επεξεργάζεται όμως, προσεκτικά, την ακολουθία αυτή, προχωρώντας σε μια πολύ χαρακτηριστική *αναθεώρηση αξιών*, μια *μεταξιοδότηση*, όπως την ονομάζει ο Genette, («transvalorisation»)³⁷, όπου τη θέση της θετικιστικής εγρήγορσης, των προσεκτικών υπολογισμών και της οξυδερκούς παρατήρησης, παίρνει η έκσταση και η μέθεξη σε ένα είδος πνευματικότητας που υπερβαίνει τη φυσιολατρεία³⁸.

Ο καρπενησιώτης Παπαντωνίου επέλεξε, βέβαια, ως σκηνικό ενηλικίωσης, το δασώδες ορεινό τοπίο (και όχι το νησιωτικό, όπως ο λάτρης των θαλασσινών ταξιδιών,

³⁶ Σύμφωνα με το κείμενο, τον Φάνη, «τον έπιασε μια επιθυμία να πάει κάπου αλλού, να δει νέους τόπους μακρινούς από ψηλά». Αναρωτιέται: «Τι να φαίνεται από κείνο τον όρθιο βράχο εκεί πέρα; Ίσως κάποιο πέλαγος... ..ίσως πολιτείες, χωριά με τα καμpanαριά τους...».

³⁷ Προτιμήθηκε η περιφραστική «αναθεώρηση αξιών», για να αποδοθεί ο όρος «transvalorisation» του G. Genette. Στην ελληνική μετάφραση του έργου του, *Palimpsestes*, αποδίδεται ως «μεταξιοδότηση» (βλ. 2018, σ. 472, 508).

³⁸ Ο Παπαντωνίου είχε χρησιμοποιήσει το επίθετο «εκστατικός», για να περιγράψει πώς αισθανόταν ο ήρωάς του, όμως η λέξη αυτή εξοβελίστηκε, γιατί, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Τριανταφυλλίδη, θεωρήθηκε δύσκολη για παιδιά Τρίτης Δημοτικού. Βλ. Τριανταφυλλίδης, *Πριν καούν*, 1921.

Verne), μια επιλογή που δεν σχετίζεται μόνο με την καταγωγή του³⁹. Τότε, το δάσος, χαρακτηρίζεται από πολλαπλή επικαιρότητα, αφού οι γερμανικοί δρυμοί έχουν επηρεάσει, κυριολεκτικά και μεταφορικά, το ευρύτερο παιδαγωγικό πεδίο της εποχής⁴⁰. Αλλά και τα προσκοπικά αγγλόφωνα τραγούδια (που επηρεάζουν και το ευρωπαϊκό παιδικό μυθιστόρημα⁴¹) υμνούν το βουνό, ως σκηνικό αγορίστικης ενηλικίωσης, σε μια περίοδο, όπου, με την απόλυτη στήριξη της βενιζελικής κυβέρνησης, μεταφυτεύεται στην Ελλάδα ο βρετανικός προσκοπισμός⁴².

Ο Verne θεωρεί τη συμμετοχή στο θαλασσινό ταξίδι ως διαδικασία ενηλικίωσης. Ο ίδιος, στα πρώτα εφηβικά του χρόνια, είχε προσπαθήσει, ανεπιτυχώς, να μαρκάρει με ένα εμπορικό πλοίο, κρυφά από την οικογένειά του. Είναι λάτρης των θαλασσινών ταξιδιών και μάλιστα έχει αποκτήσει, τρεις φορές, δικό του γιωτ (τα σκάφη Saint Michel I, II, III) που ξέρει να το κυβερνά ο ίδιος, στη Μάγχη, τον Ατλαντικό ή τη Μεσόγειο. Συναντά με δική του πρωτοβουλία τον διάσημο, τότε, ταξιδευτή, Jacques Arago, και μελετάει το γραμμένο σε επιστολική μορφή έργο του, *Promenade autour du monde* (1817-1820). Ο Verne συνεχίζει μια μακρά παράδοση που ξεκινάει από την *Οδύσσεια* και ειδικά την *Τηλεμάχεια*, αξιοποιώντας τη θάλασσα και τον παραθαλάσσιο τόπο, ως σκηνικό ενηλικίωσης⁴³.

Γενικά, το φυσικό τοπίο προβάλλεται και στα δυο έργα, όχι μόνο ως σκηνικό για την αφήγηση που χαρακτηρίζεται ως «μυθιστόρημα μύησης ή ενηλικίωσης» («roman d'initiation» ή «Bildungsroman»), αλλά και ως τόπος ειδικότερης *μαθητείας* και απόκτησης γνώσεων, ιδανικός για να εκτυλιχθεί ένα «roman d'apprentissage»⁴⁴. Υπάρχει μια παραλληλία σκηνών και γεγονότων. Και στα δυο έργα, τα παιδιά γνωρίζουν ζώα και φυτά: στο ελληνικό αναγνωστικό, είδη που αφθονούν στην Ελλάδα, στο γαλλικό έργο, είδη πολύ πιο εξωτικά. Μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν επικίνδυνα φυσικά φαινόμενα, όπως μια

³⁹ Όπως είναι γνωστό, ο Verne κατάγεται από τη Νάντη, πόλη με ναυπηγεία και σημαντικό λιμάνι, που έγινε, πολλές φορές, ορμητήριο για τα δικά του θαλασσινά ταξίδια με σκάφος που το οδηγούσε ο ίδιος.

⁴⁰ Για τα Υπάθρια Παιδαγωγεία στη Γερμανία βλ. Κοντομήτρος, 2006.

⁴¹ Βλ. Lerer, 2008, 151-171.

⁴² Βλ. Ν. Κουρκουράς, 2009. Ήδη, στην Ευρώπη, την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, κάτω από την επίδραση του πολύ γνωστού εγχειριδίου, *Scouting for Boys* (1905), του R. Baden-Powell, εισηγητή του προσκοπισμού, εκδίδονται αρκετές ιστορίες για ομάδες αγοριών που, για ένα διάστημα, ζουν και... μεγαλουργούν, μέσα στο ορεινό τοπίο, χωρίς τη βοήθεια ή την επίβλεψη ενηλίκων. Βλ. S. Lerer, 169, κ.ε.

⁴³ Βλ. Zervou, 2002.

⁴⁴ Υπάρχει κάποια σημασιολογική επικάλυψη στους πολυάριθμους, ελληνικούς και ξένους, όρους που δηλώνουν το μυθιστόρημα ενηλικίωσης, καθώς και απέραντη σχετική βιβλιογραφία. Καταφεύγω στα διευκολυντικά παραδείγματα της αρχαιότητας: ως αφετηριακή αφήγηση ενηλικίωσης (initiation) θεωρούμε την *Τηλεμάχεια*, δηλαδή όλο το πρώτο μέρος της *Οδύσσειας* (α-δ). Ως επί μέρους αφήγηση μαθητείας (apprentissage), μόνο τη ραψωδία δ που εξιστορεί *Τα εν Λακεδαιμόνι*, όπου ο Τηλέμαχος, κατά κάποιο τρόπο, «εκπαιδεύεται», μαθαίνει συγκεκριμένα πράγματα, παίρνει πληροφορίες κ.λπ.

παλίρροια του Ειρηνικού, ή μια θύελλα στα βουνά της Ρούμελης. Μαθαίνουν, επίσης, να απομακρύνουν τα άγρια ζώα, ανάβοντας μια μεγάλη φωτιά, είτε αυτά είναι άγνωστα σαρκοφάγα αιλουροειδή, είτε ένας πεινασμένος λύκος των ελληνικών βουνών.

Ο Verne και ο Παπαντωνίου πολλές φορές αναφέρονται στη διάκριση ανάμεσα σε άνδρες και σε παιδιά. Ο Γάλλος συγγραφέας διαχωρίζει τους ήρωές του σε μικρούς και μεγαλύτερους, που, ανάλογα με την ηλικία τους, έχουν διαφορετικά δικαιώματα και διαφορετικές υποχρεώσεις, αλλά και δεν παραλείπει να τονίσει πως όλοι είναι «νεαρά αγόρια που αναγκάζονται να παίζουν το ρόλο των ανδρών». Στην καταληκτική παράγραφο του μυθιστορήματος, *Δυο χρόνια διακοπές*, ο συγγραφέας επαναλαμβάνει κάτι που είχε προεξαγγείλει στον πρόλογο, δηλαδή ότι ήθελε να δείξει πως η εμπειρία στο νησί συνετέλεσε αποφασιστικά στο να ωριμάσουν πρόωρα οι ήρωες της ιστορίας του: «Όταν επέστρεψαν, οι μικροί είχαν γίνει σχεδόν μεγάλοι και οι μεγάλοι είχαν γίνει σχεδόν άνδρες». Και στον Παπαντωνίου συναντούμε τη χαρακτηριστική αντήχηση: «Ένα παιδί μπορεί να (τις) φοβηθεί. Ένα παιδί, μα όχι άντρες, όπως ο Αντρέας, ο Φάνης, ο Μαθιός, ο Καλογιάννης, ο Κωστάκης». Πράγματι, «οι μικροί ταξιδιώτες που κατεβαίνουν από το Χλωρό, δεν είναι οι ίδιοι που είχαν ανεβεί εδώ κι ενάμιση μήνα». Όπως σε όλες τις αφηγήσεις ενηλικίωσης, στο τέλος, οι ήρωες έχουν, εντυπωσιακά, εξελιχθεί⁴⁵.

Ε. Στις διακοπές ή στο σχολείο; Αντηχήσεις από τον André Laurie

Ο ιδιότυπα ειρωνικός τίτλος του έργου, *Δυο χρόνια διακοπές*, πρέπει να κίνησε το ενδιαφέρον του Παπαντωνίου που, από την αρχή του αναγνωστικού του, δηλώνει πως οι ήρωές του «είχαν διακοπές». Από τον καιρό που ζούσε στο Παρίσι (1907-1910), με την ιδιότητα του ανταποκριτή ελληνικής εφημερίδας, ο συγγραφέας είχε ασχοληθεί με τη σημασία των σχολικών διακοπών, ως περιόδου ουσιαστικής μαθητείας, μακριά από τις αίθουσες διδασκαλίας. Σε ένα από τα *Παρισινά γράμματα*, παρατηρεί πως «υπάρχουν κράτη όπως η Αμερική, όπου θεωρούν τας μαθητικές διακοπές ως τεράστιον κεφάλαιον εκπαιδεύσεως και τας χρησιμοποιούν καλούντα το παιδί να ανοίξη μόνο του το άπειρον βιβλίων της ζωής...». Διατυπώνει την άποψη πως «ένα παιδί μαθαίνει περισσότερα εις τους τρεις μήνας των διακοπών που είναι ελεύθερον, παρά εις τους εννέα μήνας του σχολείου». Παραθέτει ένα απόσπασμα από μελέτη του μουσικολόγου, Jean Chantavoine, που «παρακολουθεί το παιδί εις την διδακτικήν τεμπειάν των θερινών διακοπών, την οποίαν

⁴⁵ Ο Verne κάνει πολλές φορές διάκριση ανάμεσα σε μικρούς και μεγαλύτερους ηλικιακά ήρωες. Οι μεγαλύτεροι αναλαμβάνουν πολύ περισσότερες ευθύνες, παίρνουν αποφάσεις και αντιμετωπίζουν κινδύνους. Ο Παπαντωνίου κάνει λόγο για τα «πιο αδύνατα» παιδιά που τρομάζουν, και κλαίνε κρυφά, μπροστά στο θέαμα του άσχημα πληγωμένου Κορφολόγου, ενώ τα πιο ψύχραιμα δραστηριοποιούνται για να αντιμετωπίσουν τη δύσκολη κατάσταση.

θεωρεί τον μεγαλύτερον διδάσκαλον» και παρομοιάζει τη μαθητεία του παιδιού στη φύση το ίδιο «δημιουργική με αυτήν του Ροβινσώνα», σύμφωνα με την παράδοση του Rousseau⁴⁶. Σε χρονογράφημά του, έχει εξάρει το λαϊκό σουηδικό σχολείο, όπου «τα παιδιά μαθαίνουν το κοινωνικόν των καθηκόντων... διδάσκονται καθαρά τι θα πει πολιτεύεσθαι» και μαθαίνουν τις σχέσεις του ενός προς τους πολλούς, έννοιες που προβάλλονται ιδιαίτερα και στη γαλλική συλλογική ροβινσονιάδα⁴⁷.

Γενικά, ο Παπαντωνίου πιστεύει, σταθερά, πως η ελληνική εκπαίδευση έχει πολλά πράγματα να μιμηθεί από τα ευρωπαϊκά παραδείγματα⁴⁸. Αντίθετα, η γαλλική άποψη είναι, γενικά, υπέρ του εκλεκτικισμού και της ενίσχυσης των μη θεωρητικών μαθημάτων και, κυρίως, της εκλαϊκευσης των επιστημονικών αντικειμένων στην εθνική δημόσια εκπαίδευση, θέση που εκφράζουν έμπρακτα και οι τρεις υπεύθυνοι του σπουδαίου περιοδικού *Magasin d'Education et de Récréation*.⁴⁹

Οι θέσεις του Hetzel για την ανάγκη εμπλουτισμού της γαλλικής ανατροφής με αλλότρια στοιχεία, εκτίθενται, όταν προεξαγγέλλει και, κατά κάποιον τρόπο, διαφημίζει στο περιοδικό του, την έκδοση μιας σειράς βιβλίων που παρουσιάζουν τα διαφορετικά κολλέγια του κόσμου. Για την ακρίβεια, ο Paschal Grousset (1844-1909) πολιτικός συγγραφέας και δημοσιογράφος μεγάλης ευρυμάθειας, εξόριστος, αρχικά στη Νέα Καληδονία λόγω της συμμετοχής του στην Παρισινή Κομμούνα, του πρότεινε τη συγγραφή των σχετικών μυθιστορημάτων που θα έδειχναν τη ζωή ενός συγκεκριμένου μαθητή, κάθε φορά, σε διαφορετικό σχολικό περιβάλλον και σε διαφορετικό χωρόχρονο. Τότε ο Grousset βρίσκεται στην Αγγλία, αφού, μετά από διετή κάθειρξη, έχει αποδράσει από τη Νέα Καληδονία.

⁴⁶ Οι σχολικές διακοπές είναι το χρονικό διάστημα, όπου ξετυλίγονται τα περισσότερα ευρωπαϊκά παιδικά μυθιστορήματα του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα. Βλ. Ewers και Wild, 1999. Ο Παπαντωνίου έχει, αρκετές φορές, στα χρονογραφήματά του, αναφερθεί στη σημασία των σχολικών διακοπών για την πνευματική ανάπτυξη των παιδιών.

⁴⁷ Βλ. Ζ. Παπαντωνίου, «Πώς εργάζονται οι λαοί του Βορρά», 10 Σεπτεμβρίου, 1910, *Ζωρογιαννίδης*, 381-385. Γενικά, ο συγγραφέας προσβλέπει με ιδιαίτερη εκτίμηση στους θεσμούς και τη ζωή της Σουηδίας και έχει καταλήξει σε μια αρκετά εξιδανικευμένη εικόνα της, όπως άλλωστε συμβαίνει και με όλες τις ευρωπαϊκές χώρες που έχει επισκεφτεί. Βλ. Σβαν, 65. Μερικές φορές, στη σημερινή ανάγνωση, μας φαίνεται επιφανειακή και ανακριβής η εικόνα αυτή, όταν π.χ. ο συγγραφέας θεωρεί πως εκεί «η απεργία είναι μια ευχάριστος παρτίδα σκάκι», για μια χώρα που, πέντε χρόνια νωρίτερα, κατόρθωσε να ματαιώσει τον πόλεμο που ήθελε ο βασιλιάς της με σκληρούς απεργιακούς αγώνες.

⁴⁸ Για τις ευρύτερες ευρωπαϊκές επιδράσεις στο αναγνωστικό του Ζ. Παπαντωνίου βλ. Ζερβού, υπό εκδ.

⁴⁹ Όπως είναι γνωστό το *Magasin d'Education et de Récréation* λειτούργησε ως πρότυπο για το μακροβιότατο περιοδικό *Η Διάπλασις των παιδων*, βλ. Πάτσιου, 1987.

Ο Hetzel και ο ίδιος ο Verne έχουν στενή επαφή, φιλική και επαγγελματική⁵⁰, με τον εξόριστο πολιτικό, συγγραφέα και δημοσιογράφο, που αλληλογραφεί και συνεργάζεται μαζί τους, με διάφορα ψευδώνυμα, ανάμεσά τους και με το «nom de plume», André Laurie. Η σειρά που πρότεινε, περιέλαβε τελικά δεκατέσσερα βιβλία και είχε τον μεγαλεπήβολο τίτλο *Η σχολική ζωή σε όλους τους καιρούς και σε όλες τις χώρες*. (*La vie scolaire dans tous les temps et dans tous les pays*). Κατανοώντας το μέγεθος του εγχειρήματος, ο Laurie είχε προτείνει τον μετριοπαθέστερο τίτλο «Σκηνές από τη σχολική ζωή...» (*Scènes de la vie scolaire...*) που εν τέλει χρησιμοποιήθηκε ως προμετωπίδα σε μερικούς από αυτούς τους τόμους. Σε αυτό το πλαίσιο, εκδίδεται και το βιβλίο του «*Πρόας ο Νικίου, ο μαθητής των Αθηνών*» που κυκλοφορεί μέχρι τις μέρες μας και το μετέφρασε στα ελληνικά, πρώτος, ο Κωστής Παλαμάς⁵¹.

Το πρώτο βιβλίο της σειράς που εκδίδεται το 1885 έχει τίτλο *La vie de Collège en Angleterre*. Ο συγγραφέας έχει εξηγήσει πως μπορεί να γράψει, με επιτυχία, ένα τέτοιο βιβλίο, παρέχοντας ακριβέστατες πληροφορίες, αφού ως καθηγητής γαλλικών σε αγγλικό κολλέγιο, γνωρίζει τα πάντα από πρώτο χέρι. Αν και μέσα στα *Δυο χρόνια διακοπές* ο Verne κάνει μια μοναδική αναφορά στο συγκεκριμένο βιβλίο⁵², είναι πολύ μεγάλες οι οφειλές του στο έργο αυτό.

Ο πρωταγωνιστής, στο έργο του Laurie, είναι ο δωδεκάχρονος Laurent Grivaud, γιος του σπουδαίου Γάλλου μηχανικού που υπήρξε επί κεφαλής του σχεδιασμού των έργων για την μελλοντική διώρυγα του Σουέζ. Τη συγκεκριμένη στιγμή αναλαμβάνει τον σχεδιασμό μιας εκπληκτικής υποθαλάσσιας διάβασης που θα ενώνει την Βρετανία με την Γαλλία⁵³. Ο Laurent είναι ένας ήρωας πολύ συγγενικός, αν όχι ίδιος και απαράλλακτος, με τον Briant του Verne. Μελετάει λίγο, δεν είναι πολύ επιμελής, αλλά παρόμοια με τον ήρωα της συλλογικής ροβινσονιάδας, κατορθώνει να διακρίνεται και να παίρνει βραβεία, όταν ενδιαφέρεται λίγο παραπάνω για τα μαθήματά του.

Μέσω των εμπειριών, των παρατηρήσεων και των παθημάτων του μικρού ήρωά του, ο Andre Laurie, μας αποκαλύπτει μια οξυδερκή σύγκριση των εκπαιδευτικών συστημάτων. Ο Laurent είναι έξυπνο και μεγαλόψυχο παιδί που αρχικά εντυπωσιάζεται

⁵⁰ Σήμερα ξέρουμε πως τα έργα *Πεντακόσια εκατομμύρια της Μπεγκούμ*, *Το αστέρι του Νότου* και *Ο ναυαγός της Κυνθίας* έχουν γραφεί από τον Laurie. Για την ιδιοποίηση κειμένων και τη δημοσίευσή τους με διαφορετικό όνομα από αυτό του πραγματικού συγγραφέα τον 19^ο αιώνα, ειδικά στο χώρο της παιδικής λογοτεχνίας βλ. Ζερβού, 2018.

⁵¹ Α. Λωρί, *Πρόας ο Νικίου*, μεταφρ. Κ. Παλαμά, εκδ. Διάπλασις των παιδών, 1898.

⁵² Λέει πως η έννοια της παράδοσης στην αγγλική εκπαίδευση είναι πολύ ισχυρή, «όπως έχει δείξει ο συγγραφέας του βιβλίου «Η ζωή σε Κολλέγιο της Αγγλίας».

⁵³ Είναι φανερός ο «προφητικός» χαρακτήρας των αναφορών στα τεχνικά έργα που πραγματοποιήθηκαν πολύ αργότερα, παρόμοια με ό,τι συμβαίνει στα μυθιστορήματα του Verne. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για στόχους και επιθυμίες που έχουν διατυπωθεί γραπτά από την επιστημονική κοινότητα.

από την ελευθερία και την πρωτοβουλία που αφήνει το αγγλικό κολλέγιο στους μαθητές του και, ειδικά, από το γεγονός ότι δεν υπάρχει περίφραξη στο σχολικό προαύλιο. Παραξενεύεται, επίσης, από το γεγονός ότι οι οικοτρόφοι αλλάζουν ρούχα, κάθε φορά που παρουσιάζονται στην τραπεζαρία για να γευματίσουν, σαν να είναι κομψοί αριστοκράτες ενήλικοι και από το ότι τηρούν σχολαστικά το πρόγραμμα και τα ωράρια. Είναι σαν να ακούμε την περίληψη των εντυπώσεων αυτού του ήρωα του Laurie, όταν διαβάζουμε στα *Δυο χρόνια διακοπές* τον αφηγητή Verne να μας εξηγεί:

Στα αγγλικά οικοτροφεία, η αγωγή διαφέρει αισθητά από αυτήν που παρέχεται στα οικοτροφεία της Γαλλίας. Αφήνουν στους μαθητές μεγαλύτερη πρωτοβουλία και κατά συνέπεια μια σχετική ελευθερία που τους επηρεάζει αρκετά καλά στο μέλλον τους. Παραμένουν παιδιά για λιγότερο χρόνο. Με μια λέξη, εκεί η αγωγή πηγαίνει χέρι-χέρι με την πειθαρχία. Γι' αυτό, οι Άγγλοι μαθητές τις περισσότερες φορές είναι ευγενικοί, πολύ προσεκτικοί και με φροντισμένη εμφάνιση.

Ο ήρωας του Laurie βρίσκεται προ συνεχών εκπλήξεων, που άλλες είναι ευχάριστες και άλλες εξαιρετικά δυσάρεστες. Όταν αποχαιρετάει τον πατέρα του, την πρώτη μέρα, της διαμονής του στο Οικοτροφείο, αντιμετωπίζει την απορία και τα σχόλια όλων των αγοριών που τους φαίνεται περίεργο να ανταλλάσσουν ασπασμούς μεταξύ τους δυο άρρενες Γάλλοι, έστω και τόσο στενοί συγγενείς! Το ότι υπάρχουν αγγλικές εφημερίδες και πάρα πολλά πολιτικά περιοδικά στο τραπέζι της Βιβλιοθήκης, που οι μαθητές μπορούν να διαβάσουν ελεύθερα, εκπλήσσει ευχάριστα τον νεαρό Laurent. Στην αρχή, βρίσκει υπερβολικά και πολύ κουραστικά τα πολυάριθμα καθημερινά αθλήματα και τις συναφείς ενασχολήσεις που τόσο αγαπούν οι καλογυμνασμένοι Άγγλοι συμμαθητές του: κρίκετ, κωπηλασία, σκοποβολή, πάλη και κυνήγι. Όλα αυτά ο Verne τα καταγράφει, συντομεύοντας και αποδίδοντάς τα στους μεγαλύτερους μαθητές του κολλεγίου Chairman:

(Από την Τρίτη τάξη οι μαθητές) δεν φιλιούνται πια με τους γονείς τους στα μάγουλα, αλλά ανταλλάσσουν χειραψίες... Διαβάζουν πολιτικό τύπο, περιοδικά και εφημερίδες... Η εκπαίδευσή τους περιλαμβάνει πολλή σωματική άσκηση.

Ο μικρός ήρωας του Laurie δεν θεωρεί ως κάτι τρομερό, το μικρό συνηθισμένο ψεματάκι που μπορεί να πει ένας μαθητής, για να αποφύγει κάποια σχολική τιμωρία, γι' αυτό και προσπαθεί να το χρησιμοποιήσει. Αιφνιδιάζεται, όταν ο καθηγητής του εξηγεί πως είναι κάτι που στο αγγλικό σχολείο θεωρείται εξαιρετικά κατάπτυστο και αξιόποινο. Ο Laurent δεν μπορεί, καθόλου, να δεχτεί την στρατιωτική πειθαρχία και κυρίως την καθιερωμένη σωματική τιμωρία που είναι η μαστίγωση. Εκείνο όμως που του φαίνεται εντελώς απαράδεκτο είναι η τακτική του flaggisme, δηλαδή των θεσμοθετημένων αγγαρειών που επιβάλλει η αγγλική παράδοση σε όλα τα φημισμένα οικοτροφεία: οι μικρότεροι μαθητές οφείλουν να υπηρετούν, ως flags ή «ορδινάτσες», τους μεγαλύτερους για να έχουν την προστασία τους, αλλιώς τους περιμένει ανελέητη και βάρβαρη εκδίκηση, κάτι που υφίσταται και ο ίδιος τον πρώτο καιρό.

Σχεδόν αναπαράγοντας το κείμενο του Laurie, ο Verne αφιερώνει αρκετές γραμμές, στο τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου του, για να εξηγήσει με συντομία τα τεκταινόμενα στα αγγλικά κολλέγια και να παραθέσει το πρόγραμμα εργασιών και εκπαίδευσης που αποφασίζουν να ακολουθήσουν οι μικροί ναυαγοί, που είναι παρόμοιο με αυτό του σχολείου τους.

Παρόμοια με τον ήρωα του Laurie, ο Briant απεχθάνεται το σύστημα του flaggisme και δεν καταδέχτηκε ποτέ να επωφεληθεί, ως μεγαλύτερος, από αυτό. Βρίσκει εντελώς παράλογη και ατιμωτική τη μαστίγωση ως μέσον σωφρονισμού. Ωστόσο, στο νησί Chairman, ο αρχηγός Γκόρντον επιβάλλει την τιμωρία της δημόσιας μαστίγωσης στον μικρό Ντολ, επειδή δεν εκτελεί τα καθήκοντα που του αναλογούν. Την εκτέλεση της ποινής αναλαμβάνει ένας από τους νεαρούς αποίκους και αποδεικνύεται τόσο αποτελεσματική, ώστε κανένας έκτοτε δεν παραμελεί ό,τι του έχει ανατεθεί, άρα στην πράξη, αυτή η ποινή καταργείται.

Ο νεαρός Laurent Grivaud αγωνίζεται να βρει τη θέση του και να αναζητήσει την δική του προσωπική και εθνική ταυτότητα στην μικρή κοινωνία του κολλεγίου. Στο τέλος αυτού του καλογραμμένου βιβλίου, βλέπουμε να καταργούνται, μετά από πολλές διαβουλεύσεις και συζητήσεις, οι θεσμοθετημένες αγγαρείες και η... εξαγιασμένη από την παράδοση αιώνων, μαστίγωση. Στο πρόγραμμα του κολλεγίου ενισχύονται τα επιστημονικά μαθήματα, κατά τα γαλλικά πρότυπα των Macé και Hetzel. Αλλά και ο νεαρός Γάλλος αναπτύσσεται σωματικά ακολουθώντας το αγγλικό πρόγραμμα άθλησης. Ο σοφός συγγραφέας προτείνει ένα συνολικό πρότυπο εκπαίδευσης που συμπληρώνει το γαλλικό μοντέλο.

Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και στο νησί Chairman. Σε μια αντήχηση της εκπαιδευτικής πρότασης που έμμεσα παραθέτει ο Laurie, αποφασίζεται, ότι όλοι πρέπει να αισθάνονται, και να φέρονται σε όλους, ως ενήλικοι άποικοι και όχι ως ανώριμα παιδιά. Η υπέρβαση των μελανών σημείων της παράδοσης συμπίπτει και ταυτίζεται με την ενηλικίωση όλων, καθώς και την αναζήτηση, και εντέλει τη συγκρότηση, της ταυτότητας του αποίκου-πολίτη⁵⁴.

Στ. Αντί επιλόγου: Ένα όριο, ανάμεσα σε αυτοπροσωπογραφίες και κατοπτρισμούς

Η συλλογική ροβινσονιάδα του Verne διαβάστηκε, κατά καιρούς, με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Αναζητήθηκαν, όπως και σε όλο το έργο του συγγραφέα, αυτοπροσωπογραφικά και ιδεολογικά στοιχεία και, κατά συνέπεια, ο Verne «τοποθετήθηκε», από πολιτική άποψη, λίγο πιο δεξιά, ή πιο αριστερά και αξιολογήθηκε ανάλογα, σύμφωνα και με τις προτιμήσεις των εκάστοτε μελετητών του, γιατί είναι

⁵⁴ Mc Callun, 1999.

πραγματικά απέραντη η βιβλιογραφία που του είναι αφιερωμένη. Σίγουρα, προδίδει απογοήτευση, αλλά και πικρό ρεαλισμό, το γεγονός ότι ο Verne, τη στιγμή που είναι ο ίδιος υποψήφιος στις δημοτικές εκλογές, παρουσιάζει τον ευνοούμενο και υπερπροικισμένο ήρωά του, τον Briant, ως αγαπητό και δημοφιλή στους μικρότερους κολλεγιόπαιδες-ψηφοφόρους, όχι τόσο για τις ικανότητες και τον χαρακτήρα του, αλλά, κυρίως, επειδή τους μοιράζει γλυκίσματα.

Είναι βέβαιο πως ο συγγραφέας δεν παρέμεινε καθόλου σταθερός ως προς τις πολιτικές του ιδέες και υπήρχαν στην κοσμοθεωρία του ετερόκλητα στοιχεία «μέσα στην παραδοχή του φιλιωμένα», όπως άλλωστε συμβαίνει σε πολλούς συγγραφείς που δεν είναι, απαραίτητα και πολιτικοί στοχαστές. Γι' αυτό κάποιοι χαρακτηρισμοί που του αποδόθηκαν, όπως του «σαινσιμονιστή» ή του «σιωπηλού επαναστάτη», σήμερα αντιμετωπίζονται περισσότερο ως καθρεφτίσματα των μελετητών του.

Στην παρούσα εργασία, το συγκεκριμένο έργο μελετήθηκε ως ένα λογοτεχνικό όριο, αφού εκβάλλει σε αυτό μια παράδοση από τον Defoe ως τον Laurie, αλλά και χρησιμεύει ως πηγή, μεταξύ άλλων, για το αναγνωστικό του Παπαντωνίου. Ταυτόχρονα όμως, όπως σχεδόν κάθε κείμενο του Verne, το μυθιστόρημα *Δυο χρόνια διακοπές* εξακολουθεί να λειτουργεί ως αφετηρία για μια σειρά από μεταγενέστερα προϊόντα του πολιτισμού μας, καθώς δείχνουν και οι πολυάριθμες μεταπλάσεις και διασκευές του, μέχρι τις μέρες μας.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς Πηγές

- Καζαντζάκη Γ., Οι τρεις φίλοι, Αναγνωστικό Δευτέρας Δημοτικού, 6^η εκδ, 1923.
Laurie A., La vie de collège en Angleterre, Hetzel, 1885.
Laurie A., Πρόας ο Νικίου – Ο μαθητής των Αθηνών, Διάπλασις, 1898.
Lobe M., Insu-Pu Die Insel der verlorenen Kinder (1948), Jungbrunnen, 2006.
Παπαντωνίου Ζ., Τα Ψηλά Βουνά, Αναγνωστικό Γ' Δημοτικού, Σχέδια Ζ. Παπαντωνίου-Εικόνες Π. Ρούμπου, εκδ. 1^η, Αθήναι, 1918. Βλ. ΙΕΠ, Ιστορική συλλογή, e-library.iep.edu.gr/collection/browse/item code 03-205612655
Παπαντωνίου Ζ., Κριτικά, επιμ. Φ. Μπουμπουλίδης, Εστία. 1985.
Παπαντωνίου Ζ., Σχεδιάσματα: Αισθητικά – Λογοτεχνικά – Διάφορα, Εστία, χ.χ.
Stahl P.-J., Η Μαρουσία, Διήγημα κατά την Ρωσικήν παράδοσιν του Μάρκου Βόβζογ, κατά μετάφρασιν υπό Παναγιώτου Φέρμπου, Εν Αθήναις, εκδ. Ν.Π. Παπαδόπουλος Υδραίος, 1888.
Verne J., Δυο χρόνια διακοπές, (1888), μεταφρ. Β. Τοπούζη, τόμοι Α' και Β', εκδ. Τέσσερα Πι Α.Ε., 2011.
Verne J., Deux ans de vacances (1887)-Dessins par L. Bennet et une carte, collection Hetzel, 1909. Βλ. BnF Gallica <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb31562353h>

Verne J., Un capitain de quinze ans (1878) - Dessins par H. Meyer, Gravures par Ch. Barbant, Bibliothèque d'Education et de Récréation J Hetzel et Cie, 1888, Βλ. BnF Gallica <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb31562353h>
Vildrac Ch. L'île rose, Tolmer, 1924.
Vildrac Ch. La colonie, A. Michel, 1930.
Wyss J. D. Der Schweizerische Robinson (1812), Orell Füssli, Zurich, 1975.

Ελληνόγλωσση

Αθανασιάδης Χ., Τα αποσυρθέντα βιβλία . Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα, 1858-2008, Αλεξάνδρεια, 2015.
Αποστολίδου Β., Τα αναγνωστικά των λογοτεχνών –Μια ολοκληρωμένη λογοτεχνική εκπαίδευση, Καλλιτέχνες και Λογοτέχνες στα Αναγνωστικά, 1860-1960, 2010, 18-22.
Αραπίδου Κ., Ο άγνωστος Παπαντωνίου, Νέα Εστία, έτος ΙΔ΄, 1 Απριλίου 1940, 319.
Boia L., Ιούλιος Βερν- Τα παράδοξα ενός μύθου, μεταφρ. Α. Δαμιανίδου, εκδ. Ηλέκτρα, 2005.
Γεωργίου Χ., Η συμβολή των νέων παιδαγωγικών αντιλήψεων και των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων στη διαμόρφωση του παιδικού βιβλίου στην Ελλάδα του μεσοπολέμου, ΑΔΔ, Θεσσαλονίκη, 2010. <http://lkee.lib.auth.gr/record/124032/files/Georgiou.pdf>
Γληνός Δ., Άπαντα Τόμος Α΄1898-1910 και Τόμος Β΄1910-1914 (Εκδοτική φροντίδα, εισαγωγή, σημειώσεις Φ. Ηλιού) Θεμέλιο, 1983.
Γληνός Δ. – Κουγέας Σ., Ο εθνικισμός στα σχολικά εγχειρίδια – Τα ελληνικά σχολικά βιβλία κατά και μετά τον Μεγάλο Πόλεμο, μεταφρ. Μ. Μπέλλα, Ίδρυμα Γληνού – Εκδόσεις Τόπος, 2020.
Δερτιλής, Γ.Β., Ιστορία του Ελληνικού κράτους 1830-1920, Τόμος Α΄ και Τόμος Β΄, Εστία, 2009.
Δημαράς Α., Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Β΄ 1995-1967, Ερμής, 1974
Δημαράς Κ. Θ. Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Ερμής, 1977.
Evans R., Η επιδίωξη της ισχύος- Ευρώπη 1815-1914, μεταφρ Ε. Αστερίου, Αλεξάνδρεια, 2018.
Genette G., Παλίμψηστα-Η Λογοτεχνία δεύτερου βαθμού, μεταφρ. Β. Πατσογιάννης, επιμ. Μ. Στεφανοπούλου- Α. Τσιριμώκου, ΜΙΕΤ, 2018.
Hering, G., Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα, μεταφρ. Θ. Παρασκευόπουλος, τόμοι Α΄και Β΄, ΜΙΕΤ, 1998 & 2004.
Ζερβού Α., Λογοκρισία και Αντιστάσεις στα κείμενα των παιδικών μας χρόνων. Ο Ροβινσώνας, η Αλίκη και το Παραμύθι χωρίς Όνομα ,Οδυσσέας, 1993.

- Ζερβού Α., Στη χώρα των θαυμάτων: Το παιδικό βιβλίο ως σημείο συνάντησης παιδιών-ενηλίκων, Πατάκης, 1997.
- Ζερβού Α., Διαχείριση Ιστορικότητας και Εθνική Ταυτότητα για νεαρούς ενηλίκους – Η Μικρή Ηρωίδα της Γαλάτειας Καζαντζάκη, του Ρ.- J. Stahl και της Μ. Vilinska, Σύγκριση, 27, 2018, 60-97. doi: [http://dx. doi. org/10.12681/comparison.19542](http://dx.doi.org/10.12681/comparison.19542)
- Ζερβού Α., Εκδοχές ενηλικίωσης στα Ψηλά Βουνά της Ρούμελης και στα δάση του Βορρά, Πατάκης, υπό εκδ.
- Ζωρογιαννίδης Ν., Ζαχαρίας Παπαντωνίου: Αλήθεια είναι εκείνο που δεν πρέπει να λέγεται, Αρμός, 2010.
- Ιωακείμиду Λ., Μεταμορφώσεις και μυθοποιήσεις του Ιουλίου Βερν. Κοντά στη λίμνη της Βικάλης ή ο Άγγελος των στεπών του Α Εμπειρικού και Ο κύριος Φογκ του Γ. Βαρβέρη, Σύγκριση, 16, 2005, 173-188.
- Κοντομήτρος Γ., Η γερμανική μεταρρυθμιστική Παιδαγωγική και οι επιδράσεις της στην ελληνική εκπαίδευση κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 2006.
- Κουράκης Ν., Η συμβολή του Ελ. Βενιζέλου στη διάπλαση της Ποινικής Νομοθεσίας στο Μ.Καλαμάρης- Ν. Παπαδάκης (επιμ.) Ο Ελ. Βενιζέλος ως Νομικός – Η συμβολή του στην αναμόρφωση του Ελληνικού Δικαίου, Εκδ. Σάκκουλα, 2003, 221 – 224.
- Κουρκουράς Ν., Ελληνικός Προσκοπισμός 1910-1935, Ελευθέριος Βενιζέλος, Α' τόμος, Ι.Μ.Ε., 2009.
- Κωστής Κ., Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας-Η διαμόρφωση του Ελληνικού κράτους 18^{ου}-21^{ου} αιώνας, Πατάκης, 2018.
- Λαμπαδάριος Ε., Υπαιθρία Σχολεία - Ολόκληρον το υγειονομικόν και παιδαγωγικόν σύστημα της υπαιθρίου διδασκαλίας, εκδ. Αθηνά- Ράλλη, 1928
- Μαυρογορδάτος Γ. Θ., 1915-Ο Εθνικός Διχασμός, Πατάκης, 2015
- Μελετιάδης Χ., Η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας στη στοιχειώδη εκπαίδευση – μια άσκηση εκσυγχρονισμού στο περιβάλλον του Μεγάλου Πολέμου στο Σούρλας Π., Τσεκούρας Ι., Παπαδάκης Ν., Μουρέλλος Ι. (επιμ.), Η κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης- Η κορύφωση της σύγκρουσης δυο κόσμων, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων-Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ε. Βενιζέλος», 2017, 151-176.
- Πάτσιου Β., Η «Διάπλασις των Παίδων» 1879-1922: Το πρότυπο και η συγκρότησή του, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, 1988.
- Πετσάλης-Διομήδης Ν., Η Ελλάδα των δύο κυβερνήσεων 1916-1917. Καθεστωτικά, διπλωματικά και οικονομικά προβλήματα του εθνικού Διχασμού, Φιλιππότης, 1988.
- Ποταμιάνος Ν., Οι Νοικοκυραίοι- Μαγαζάτορες και βιοτέχνες στην Αθήνα 1880-1925, ΠΕΚ, 2016.
- Σακελλαρίου Χ., Οι Ρίζες των Ψηλών Βουνών, Διαβάζω, τ. 256, 6/2/1991, 131-133.

Τριανταφυλλίδης Μ., Πριν καούν, Επιστήμη και Ζωή, Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου, 9, 1921, 117-322/ Αναδημοσίευση, Φιλολόγος, 1990, 615, 165-171.

Μεταφρασμένη

- Boia L., Ιούλιος Βερν – Τα παράδοξα ενός μύθου, μεταφρ. Α. Δαμιανίδου, εκδ. Ηλέκτρα, 2005.
- Evans R., Η επιδίωξη της ισχύος – Ευρώπη 1815-1914, μεταφρ. Ε. Αστερίου, Αλεξάνδρεια, 2018.
- Genette G., Παλίμψηστα – Η Λογοτεχνία δεύτερου βαθμού, μεταφρ. Β. Πατσογιάννης, επιμ. Μ. Στεφανοπούλου – Α. Τσιριμώκου, MIET, 2018.
- Hering G., Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα, μεταφρ. Θ. Παρασκευόπουλος, τόμοι Α' και Β', MIET, 1998 & 2004.
- Kristeva J., Συνέντευξη στην Αλεξάντρα Ζερβού, μτφρ. Ζερβού Α., Γλώσσα, Χειμώνας 1984-5, σσ. 7-11.
- Laurie A., Πρόας ο Νικίου – Ο μαθητής των Αθηνών, μεταφρ. Κ. Παλαμά, Διάπλασις, 1898.

Ξενόγλωσση

- Abensour M., L'Utopie de Thomas Moore à Walter Benjamin, Sens Tonka, 2000.
- Ahr S., Actualisation/ (re)contextualisation des textes patrimoniaux d'un questionnement épistémologique à des questions d'ordre didactique, Recherches et Travaux, 91, 2017.
- Bakhtine M. Esthétique et théorie du roman, trad. D. Olivier, Tel, Gallimard, 1975.
- Boulogne A. Des livres pour éduquer les citoyens- Jean Macé et les bibliothèques populaires 1860-1888, L'Harmattan, 2016.
- Bozzeto R., Deux ans de vacances, robinsonnade et utopies, Métaphores, no 25, Dossier Utopies et Dystopies, Presses Universitaires de Nice, 1995-1996.
- Citton Y., Lire, interpréter, actualiser : Pourquoi les études littéraires, ed. Amsterdam, 2007.
- Compère D., A propos de Briant, Bulletin de la Société Jules Verne, 60, 1981.
- Dumas C., L'Espagne invisible ou l'hypotexte inavoué. In J.-P. Engélibert & Y.-M. Tran-Gervat (Eds.), La littérature dépliée. Presses Universitaires de Rennes, 2008.
- Dasi P., « Apprendre la nature à l'école primaire française (1867-1909) », Education relative à l'environnement, vol. 16-2, 2021, 1-22.
- Drouin- Hans A.-M., Education et Utopies, Vrin, 2004.
- Engélibert J.-P., La Posterité de Robinson Crusoé - Un mythe littéraire de la modernité : 1954-1986, DROZ, 1997, p.103.

- Ferrandini M. H., Deux ans de vacances ou le paradoxe du Bildungsroman- Jules Vernes dans les Carpates, Cahiers de l'Equinoxe ,no 9, Cluj, Romania, 2005.
- Foucault M., Des espaces autres, Architecture-Mouvement-Continuité, no 5, octobre 1984, 46-49.
- Dorerer K., Literarische Jugendkultur - Kulturelle und gesellschaftliche Aspekte der Kinder- und Jugend-literatur in Deutschland, Juventa, 1992
- Drouin Hans A.-M., Education et Utopie, Vrin, 2004.
- Ewers H.-H. & Wild I., Familien-szenen, Die Darstellung familiaeler Kindheit in der Kinder- und Jugendliteratur, Juventa, 1999.
- Fourment A., Histoire de la Presse des jeunes et des journaux d 'enfants (1768-1988), Editions Eole, 1987.
- Genette G., Palimpsestes – La littérature au second degré, Seuil, 1982
- Genette G., Discours du récit - Figures III, Poétiques – Seuil, 1972.
- Hanne M., The Power of the Story – Fiction and Political Change, Berghahn Books, 1996.
- Heinich N., Ce que n'est pas l'identité, Gallimard, 2018.
- Heller F., Die Bedeutung der Kunstschriften für die Kinderbuch-illustration in Wien um 1900, H. H. Ewers – E. Seibert (Hg.) Geschichte der österreichischen Kinder und Jugendliteratur von 1800 bis Gegenwart, 1998, 60-67.
- Hurrelmann B. (Hg.), Klassiker der Kinder- und Jugendliteratur, Fischer, 1995.
- Iser W., Der Akt des Lesens, Fink, 1994 (ed.4)
- Jacques M., L'île rose et la colonie de Charles Vildrac le modèle utopique en question dans la littérature pour la jeunesse des années vingt, Strenae, 6, 2013.
- Jacques M. L'école imaginaire de l'utopie classique à la Robinsonnade- Une archéologie de la scène scolaire, Scènes scolaires dans les fictions des XVIIIe et XIX siècles, ESPE Clermont-Auvergne, Centre de recherches sur les littératures et la sociopoétique (Celis), 2016 (hel-0169555).
- Kümmerling – Meilbauer B., Klassiker der Kinder-und Jugendliteratur- Ein Internationales Lexikon, v. II., J. B. Metzler, 2004.
- Lehrer S., Children's Literature - A reader's history from Aesop to Harry Potter, The University of Chicago Press, 2008
- Limat- Letellier N., Historique du concept de l'intertextualité in N. Limat- Latellier & M. Miguet-Ollagnier (eds.) L'Intertextualité, Annales Littéraires, Presses Universitaires de France-Comte, 1998, 8-39.
- Letourneux M., Le roman d'aventures, un récit des frontières in Littérature de jeunesse-incertaines frontières, Colloque de Cerisy La Salle, Gallimard, 2005, 34-52.
- Martin Hernandez J. R., L'imaginaire mythique et symbolique de l'Utopie, Anuario des Estudios Filológicos, 1991, 301-316.

- Marcoin F., Librairie de jeunesse et littérature industrielle au XIX siècle, Honoré Champion, 2006.
- Mc Callum R., Ideologies of Identity in Adolescent Fiction- The Dialogic Construction of Subjectivity, Garland, 1999.
- Melmoux –Montandin M.-F., L'élection dans les Voyages Extraordinaires de Verne, un imaginaire de la Démocratie in M. F.Melmoux Montandin & Ch. Reffait (eds) Nouvelles lectures politiques de Jules et Michel Verne, Romanesques, Revue de CERCLL, 15, 2023, 106-118.
- Mieles M. & Ewers H.-H., Kinder und Jugendliteratur von der Gruenderzeit bis zum Ersten Weltkrieg, Reclam, 1994.
- Natov R., The Poetics of Childhood, Routledge, 2003
- Panagouli E., La rencontre de la ville et de la forêt. L'action publique et les territoires de la nature en Grèce, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS), 2017
- Perrot J. (ed.) Visages et Paysages du livre de jeunesse, L'Harmattan, 1996.
- Perrot J. (ed.), Histoire, mémoire et paysage, In Press, 2002.
- Resh D., Mes enfants sont formidables, Autrement, 2014.
- Ricoeur P., L'idéologie de l'Utopie, Le Seuil, 1997
- Riffaterre M., La trace de l'intertexte, La Pensée, octobre, 1989.
- Siaflekis Z., Intertextualité et histoire de la littérature, Comparaison-Σύγκριση, 29, 2020, 1-15.
- Staquet A., L'Utopie ou les fictions subversives, Ed. du Grand Midi, 2003.
- Tadié J.- Y., Le Roman d'aventures, (1985), Gallimard, Tels, 2013
- Todorov T. Synecdoques, Communications, 1970, 16, 26-35
- Tonnet H., ontribution a l'histoire du vocabulaire grec a propos d' une traduction de Vingt mille lieues sous les mers de J. Verne, in F.G.Romero. P.G. Serrano, F. H. Munoz, O. Saenz (eds) Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική, τμητικός τόμος για Π. Σταυριανοπούλου, Logos, 2013, 561-570.
- Trouvé A., Lecture et Intertextualité - Parcours de la reconnaissance intertextuelle, in M. Glladiou- A. Trouvé (éds) Approches Interdisciplinaires de la lecture PURF , 2006, 5-22.
- Wagner K., Der ewige Waldbauernbub, H-H Ewers –E. Seibert (Hg.) Geschichte der österreichischen Kinder- und Jugendliteratur, Buchkultur, 1998, 44-51.
- Wild R., (ed.) Geschichte der deutschen Kinder- und Jugend-Literatur, Metzler Verlag, 1990.
- Zervou A., Usages du paysage maritime dans les adaptations odysseïennes et les autres classiques d'enfance, in J. Perrot (ed.) Histoire, mémoire et paysage, Institut International Charles Perrault, In Pr02, 159-183.